

Muhibüddin el-Hatîb), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rifet), I, 104, 125; II, 169, 262; III, 73, 540; IV, 205; XIII, 133; Bedreddin el-Aynî, *‘Umdu'tü'l-kârî*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâ'it-türâsî'l-Arabî), I, 288, 289; II, 10, 233; V, 211, 218; VIII, 240; XIV, 231; Hat-tâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, VI, 37, 38, 99, 108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'îk*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rifet), I, 23, 86, 278; II, 252; III, 143; IV, 401; V, 126, 240; VIII, 198; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, I, 318; II, 102, 122; V, 299, 397; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, Beyrut 1421/2000, II, 137; III, 844; IV, 195, 216, 217-220, 372, 382-383, 420, 435, 438, 518-519; V, 426, 441; Bilmen, *Kamus*², IV, 290-291; *Mv.F.*, XIX, 276-300; XXXII, 82-84; XLIV, 63-72.

TUNCAY BAŞOĞLU

Ahlâk ve Tasavvuf. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde vazife kelimesi ve türevleri kullanılmamış; ancak emir, farz, teklif, kazâ, haram ve nehiy gibi kavramlarla, ayrıca yasaklayıcı veya öğüt ve tavsiye içeren ifadelerle birçok dinî, ahlâkî, hukukî ve içtimaî vazifeye yer verilmiştir. Kur'an ve hadislerde göre Allah'a iman, Allah'ın emirlerine uymak ve yasakladıklarından sakınmak suretiyle O'na itaat etmek temel vazifedir. Kur'an'ın bütününde pek çok ahlâkî vazifeden söz edilmiştir. Meselâ İsrâ sûresinde (17/22-39) peş peşe sıralanan on iki vazifeden ilk ikisi Allah'a iman ve ibadetlerle, diğerleri ahlâkla ilgilidir (başka örnekler için bk. el-Bakara 2/83-84; el-En'âm 6/151-153; el-A'râf 7/85-87; Lokmân 31/12-19; el-Hucurât 49/1-13).

Arapça literatürde teorik ahlâk problemini ifade eden ödev karşılığında genellikle vâcip terimi kullanılır. Her vazife bir sorumluluk yüklediği ve bir yaptırım gerektirdiği için İslâmî literatürde daha çok kelâm ve fıkıh usulü terimleri olarak bilinen vâcip, farz, teklif / mükellefiyet, ilzam gibi kavramlar bu ilimlerdeki anlamları yanında "ahlâkî vazife" karşılığında da geçer. Felsefî mahiyetteki klasik kaynaklarda teorik ahlâk problemi bağlamında vazife konusu ele alınmamış, bunun yerine fazilet-rezilet ve hayır-şer konularına ağırlık verilmiştir. Mu'tezile âlimlerinin usûl-i hamse ile akıl, vücûb, emir, nehiy, adalet, teklif, istitâat gibi kavramlar etrafında savunduğu görüşler ve Ehl-i sünnet'in bunlara karşı ileri sürdüğü fikirler geniş ölçüde ahlâk felsefesiyle ilgilidir. Bu tartışmada Mu'tezile ulemâsı vazifenin kaynağının akıl, Ehl-i sünnet'in Eş'ariyye kolu ise vahiy olduğunu savunmuş; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebü'l-Hasan el-Mâverdî, Râgıb el-İsfahânî gibi bazı muahhar Eş'ariyye âlimleriyle Mâtürîdîler iki görüş arasında orta bir yol izlemeye çalışmıştır.

İslâmî literatürde ahlâkın ve bazı mesleklerin eğitimi için gerekli görülen pratik ödevler karşılığında "vâcip" ve "vâcibât" ile birlikte vazife kavramının da kullanıldığı görülür. Meselâ Gazzâlî öğretmen ve öğrencinin çeşitli görevlerini sıralarken her biri için vazife terimini kullanmıştır (*İhyâ'*, I, 48-58). Şemseddin Muhammed b. Müsâ el-Mağribî'nin mantık ilmine yeni başlayanlara rehber mahiyetinde yazdığı eser *el-Vezâ'if bi'l-mantîk* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2015), Fudayl b. Ali el-Cemâlî'nin gramer dair eseri *el-Vezâ'if fi'n-naḥv* (a.g.e., II, 2016) başlığını taşır. İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-aḥlâk*'ı (s. 70-75), Mâverdî'nin *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'i (s. 87-93, 231, 265) gibi ahlâk kitaplarında ödevler anlatılırken vazife yerine edep (çoğulu âdâb) kelimesi tercih edilmiştir. Yine irşad, eğitim, yöneticilik, kadılık, yeme içme, giyim kuşam, evlilik, dostluk ve arkadaşlık gibi hayatın değişik alanlarına dair dikkat edilmesi gereken hususlar için edep ve âdâb kelimeleri kullanılmış, bu alanlarda pek çok eser yazılmıştır (bk. EDEP). Tasavvuf literatüründe müridin ahzâb, evrâd gibi görevleri için hem vazife hem âdâb kavramları geçer. Süyûtî'nin tasavvufî mahiyetteki *Veżâ'ifü'l-yevm ve'l-leyle* adlı kitabında ibadetlerde ve yeme içme, giyim kuşam, oturup kalkma, uyku gibi günlük hayata dair konularda uyulması tavsiye edilen kuralların, farklı durumlarda okunacak duaların "vezâ'if" başlığı altında ele alınması edep ve vazife kelimelerinin eş anlamlı kullanıldığını gösterir. Diğer bir örnek ise Şehîd-i Sâni diye tanınan Zeynüddin b. Ali b. Ahmed el-Cübaî'nin *et-Tenbihâtü'l-aliyye 'alâ vezâ'ifi's-şalâti'l-kalbiyye* adlı kitabıdır. Eserde, namaza ahlâkî ve mânevî bir derinlik kazandırabilmek için namaz esnasında yaşanması beklenen ruhî, mânevî ve zihnî haller ve namazın farzlarıyla ezan, kâmet vb. uygulamalardan her birinin sıraları anlatılmakta; "niyete dair vazifeler" (s. 113), "kıraate dair vazifeler" (s. 122) gibi ifadelerle bu uygulamalara ait mânevî görevler (el-vezâ'ifü'l-kalbiyye); namazda okunan âyet ve duaların, ayrıca tesbih ve tekbirlerin bâtinî mânaları ve ibadetin özüne zarar verecek kusurlar üzerinde durulmaktadır.

Tasavvuf kültüründe vazife terimi genellikle Kuzey Afrika tarikatlarında "hazret" de (hadra) denilen semâ ve zikir meclislerinde günün belli zamanlarında okunan, âyet, hadis, dua ve niyazlardan oluşan metinler için kullanılmaktadır. Bu tür metinlerin koruyucu özellik taşıdığına inanılır, sıkıntılı ve tehlikeli durumlarda okun-

ması öğütlenir. Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin hocası Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî'ye ait olup Allah tarafından onun kalbine indirildiğine inanılan (İsmâil Hakkı Bursevî, s. 69) *eş-Şalâtü'l-Meşîşiyye* adlı metin *el-Vazîfetü's-Şâzeliyye* adıyla da bilinir. Şâzeliyye tarikatının birçok kolunda okunan bu metni Âsim İbrâhim el-Keyvâfi üç şerhiyle birlikte *el-İlhâmâtü's-seniyye fi şürûhi'l-Vazîfeti's-Şâzeliyye* başlığıyla yayımlamıştır (Beyrut 1424/2003). Şerhlerden *Keşfü'l-esrâr li-tenvîri'l-eikâr* Mustafa b. Muhyiddin Necâ el-Beyrûtî'ye, *el-İlhâmâtü'l-ilâhiyye 'ale'l-Vazîfeti's-Şâzeliyye* Mahmûd Ebü's-Şâmât ed-Dimaşkî'ye, *en-Nefehâtü'l-kudsiyye bi-şerhi'l-Vazîfeti's-Şâzeliyye* Mustafa Ebü Rişe el-Bikâfi'ye aittir. İbn Meşîş metninin vazife diye şöhret kazanmasının, tarikat kollarınca günlük ibadetlerin bir parçası halinde beş vakit okunmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İsmâil Hakkı Bursevî de bu metne *Şerh-i Salavât-ı Meşîşiyye* adıyla Türkçe bir şerh yazmış (İstanbul 1256), M. Nedim Tan bu şerhi *Varlığın Dili: İbn Meşîş'in Salavâtı ve Şerhi* başlığıyla sadeleştirerek yayımlamıştır (bk. bibl.). Tan, uzun bir önsöz ve girişle birlikte İbn Meşîş metnine ve çevirisine yer verdiği bu çalışmada metin üzerine yazılmış şerh, ta'lik, tercüme mahiyetinde otuz kadar eser tesbit etmiş, ayrıca Abdullah Ferdî'nin *Şerh-i Salât-i İbn Meşîş'i* ile Hâfiz Hilmi'nin aynı adı taşıyan şerhlerini de anılan eser içinde neşretmiştir. Şâzeliyye kolları arasında çok tanınan diğer bir vazife metni, Zerrûk diye bilinen Ahmed b. Ahmed b. Muhammed el-Fâsî'ye Medine'de uyku halindeyken Resûlullah'ın yazdığını inanan *Sefînetü'n-necâ li-men ilallâhi iltecd'ir* (Hasan Şâhidî, s. 20, 36-37). Genellikle *Vazîfetü'z-Zerrûkî* (*el-Vezâ'ifü'z-Zerrûkiyye*) ismiyle anılan eser 1294'te (1877) Kahire'de basılmıştır (a.g.e., s. 38). Ticânîyye tarikatının kurucusu Ahmed et-Ticânî'ye ışıklı bir levha üstünde cennetten indirildiği iddia edilen *Şalâtü'l-fâtih* de (*Şalâtü'l-feth*) evrâd ve dualardan oluşur. Ahmed et-Ticânî, tarikatın başka bir ibadet metni olan *Cevheretü'l-kemâl*'i kendisine Hz. Peygamber'in öğrettiğini söylemiştir (*E²* [Fr.], XI, 200-201; diğer bazı vazife metinleri için bk. Hasan Şâhidî, s. 28-46).

Vazife kelimesinin hem teorik hem pratik yönüyle "ahlâkî ödev" anlamındaki yaygın kullanımı oldukça yenidir ve daha çok Batı'dan ahlâkla ilgili eserlerin çevrildiği, Osmanlılar'ın son dönemiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında teşekkül eden ahlâk kültürü-

VAZİFE

ne aittir. İsmail Fenni Ertuğrul, Fransızca "devoir" kelimesini "vazife, farıza, vecibe" diye karşıladıktan sonra terimi, "insanın kanun ya ahlâk yahut meslek veya âdâb-ı umûmiyye icabından olarak yapmaya mecbur olduğu şey" diye tanımlar (*Lugatçe-i Felsefe*, s. 183). Mustafa Namık Çankı da "devoir"ı aynı kelimeyle karşılar ve görüldüğü kadarıyla A. Lalande'in *Vocabulaire de la philosophie* adlı sözlüğünden (I, 160) yararlanıp vazife kavramının iki anlamda kullanıldığını belirtir. İlk soyut anlam olup bu bağlamda vazife "müsbet ve umumiyetle cüzi bir fiil ve hareket kaidesinden müstakil olarak düşünülmüş ahlâkî mükellefiyet" şeklinde tarif edilir. Diğer vazifenin cüzi ve müşahhas mânasıdır; bu mânada vazife "Muayyen bir fiil ve amel kaidesidir, hasr ü tahdid edilmiş bir mükellefiyettir" (*Büyük Felsefe Lugati*, I, 581-582).

Osmanlılar'ın son döneminde ahlâkla ilgili eser yazan bazı müellifler, konunun dini ilgilendiren yönlerinde İslâmî ahlâk anlayışına bağlı kalarak ve bu anlayışla bağdaşmayan noktalarda eleştirel bir yaklaşım sergilemekle birlikte hem sistem hem içerik yönünden Batı ahlâk felsefesinden daha çok da Kantçı ahlâk çizgisinden yararlandıkları eserlerinde vazife konusuna geniş yer vermişlerdir. Nitekim ahlâkî nazarî ve amelî diye iki başlık altında ele alıp vazifeyi nazarî ahlâkın temel meselelerinden biri olarak incelemeleri Batı etkisinin bir ürünüdür (meselâ bk. Bertrand, s. 151-169; Ferid, s. 34-62; Ahmed Hamdi, s. 35-49). Mehmed Said'in *Vezaif-i İnsânî* (İstanbul 1311), Mehmed Hilmi'nin *Mir'ât-i Vezaif-i İnsânîyye'si* (İstanbul 1327), Ahmed Nazif'in *Ahlâk-ı Diniyye ve Vezaif-i İslâmîyye'si* (İstanbul 1331) gibi eserlerin yazılması, vazife kavramının bu dönem ahlâk anlayışında kazandığı önemi göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ali Kemal'in, "Ahlâk ilminin ruhu vazifedir, ahlâk ilmi vazifeler ilmidir" şeklindeki görüşü (*İlm-i Ahlâk*, s. 3) tamamen Kantçı bir anlayışı yansıtır. Bu örnekte de görüldüğü üzere son dönem Osmanlı ahlâkçılarının çoğu Kant'ın yaptığı gibi ahlâk kanununu vazifeyle temellendirmiş, hatta vazifeyle ahlâk kanununu eş anlamı gibi kullanmıştır (Erdem, s. 102-106). Osmanlı ahlâkçılar, ahlâk kanunlarının mutlak geçerlilik taşıdığını kabul etmekle birlikte Kant'tan farklı olarak bu kanunların kaynağını dine bağlar. Ancak Fransız sosyologlarının etkisinde kalan bazı fikir adamları ahlâk kanunları ile vazife fikrini sosyal otoriteyle de ilişkilendirmiştir (meselâ bk.

Ali Rıza Bey, s. 78-81). Son devir Osmanlı düşünürlerinin ahlâk kanununu, dolayısıyla vazifeyi mecburilik, mutlaklık, küllîlik, umumilik, lüzumluluk, bilinirlik, sabitlik gibi kavramlarla nitelendirmeleri (meselâ bk. Abdurrahman Şeref, s. 50; Ferid, s. 40-42; Ömer Nasuhi, s. 12-16) farz, vâcib ve haram kavramlarıyla ilgili İslâmî telakkiye uygunluğu yanında Kantçı ödev felsefesini de yansıtır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "vzf" md.; *Tacü'l-'arûs*, "vzf" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 761; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. Hasan Temim), Beyrut 1398, s. 70-75; Mâverî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1398/1978, s. 87-93, 231, 265; Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 48-58; Süyûtî, *Veza'î-fü'l-yevm ve'l-eyle* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1407/1987; Şehîd-i Sâni, *et-Tenbihâtü'l-'aliyye 'alâ veza'îfi's-şalâti'l-kalbiyye* (nşr. Safâeddin el-Basrî), Meşhed 1413; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2015-2016; İsmâil Hakkı Bursevî, *Varlığın Dili: İbn Meşîş'in Salavâtı ve Şerhi* (haz. M. Nedim Tan), İstanbul 2010, s. 69; Abdurrahman Şeref, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1316, s. 50; Ali Rıza Bey, *Ma'lûmât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye*, İstanbul 1326, s. 78-81; Ali Kemal, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1330, s. 3, 59-60, 93; A. Bertrand, *Felsefe-i Ahlâkiyye* (trc. Salih Zeki), İstanbul 1333, s. 151-169; Ferid [Kam], *Mebâdi-i Felsefeden İlm-i Ahlâk*, Ankara 1339-41, s. 34-62; Ahmed Hamdi [Akseki], *Ahlâk Dersleri*, Ankara 1340-42, s. 35-49; İsmail Fenni [Ertuğrul], *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 183; Ömer Nasuhi [Bilmen], *Nazarî ve Amelî Ahlâk-ı İslâmîyye Dersleri*, İstanbul 1347/1928, s. 12-18; A. Lalande, *Vocabulaire de la philosophie: Technique et critique de la philosophie*, Paris 1928, I, 160; Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lugati*, İstanbul 1954, I, 581-582; Hüsameddin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 2006, s. 102-106; Hasan Şahidi, *el-Ezkârü's-şûfiyye: el-Veza'if ve'l-eurâd el-ahtâb el-ed'îye et-tahtiyât*, Rabat 2007, s. 20, 27-46; F. de Jong, "Wazifa", *EP*² (Fr.), XI, 200-201.

MUSTAFA ÇAĞRICI

VAZZÂ'

(bk. MEVZÜ).

VEBA

(bk. TÂUN).

VECCIA VAGLIERI, Laura
(1893-1989)

İtalyan şarkiyatçısı.

Ülkesinde başlatılan İslâm medeniyeti çalışmalarına genç yaşta katıldı. Özellikle Doğu dillerine yakınlık duydu ve babasının görevli bulunduğu Roma Üniversite-

si'nde Celestino Schiaparelli ve Ignazio Guidi yönetiminde Arapça'nın yanı sıra eski semitik diller üzerinde çalıştı. Tarih boyunca müslüman devletlerin İtalya ile ve Avrupa devletleriyle münasebetlerine önem verdi. Bu arada yeni siyasî gelişmeler ve oluşan akımlar üzerinde durup çağdaş Ortadoğu'nun siyasî tarihini de inceledi. Daha çok Irak, Filistin, Suriye, Yemen gibi hareketli topraklardaki gelişmelerle ve petrolden kaynaklanan siyasal akımla ilgilendi. En önemli başarısı genç yaşlarında başlayıp 1937'de I. ve 1961'de II. cildini yayınladığı, kullanışlı bir el kitabı niteliğindeki Arapça dil bilgisi kitabıdır. Ayrıca İslâm tarihi üzerinde durdu; yeni yetiştiği yıllarda yazdığı *Apologia dell'islamismo* adlı eser geniş bir etki yaptı. Devam ettirdiği diğer bir çalışma da İslâm düşünürlerinin eserlerinden şerhli tercüme yapılmaktaydı.

II. Dünya Savaşı arifesinde sömürge imparatorluğu topraklarındaki yeni iş alanlarından faydalanmak için Arapça öğrenmek isteyen gençlere yönelik etkinliklere katıldı ve onların bu dili öğrenmelerini sağladı. 1921'de Roma'da kurulan Istituto Per l'Oriente içinde faaliyet gösterdi ve onun yayın organı olan *Oriente Moderno* dergisinde çalışıp ilmî neşriyatın yanında gün-

Laura Veccia Vaglieri'nin Türkçe'ye çevrilen bir eserinin kapağı

